

BÖLÜM III

KÜRESELLİĞİN KAVRAMSAL ALAN(LAR)I

Bir kavram olarak küreselleşme 1990'larda, son yirmi yılda kapitalizmin yapılarında ve destek gruplarında yaşanan önemli dönüşümlerin ve piyasa ekonomilerinin çekim alanına giren sosyalist rejimlerin çöküşünün ya da zayıflamasının ardından popülerlik kazandı. Bu çekim alanı, çağdaş değişimleri postmodern ve postkolonyal kavramlarından diasporik ve yer-temelli kavramlarına kadar çeşitli kavramlarla açıklama çabalarını da içeriyordu. Bu da var olan tekil modernite kavrayışlarının içine kadar genişledi ve onları zayıflattı, farklı modernite türleriyle ilgilenmeye yol açtı. Böyle bir entelektüel ve siyasal alanda bu çeşitli kaygıların birbirine nasıl eklemlendiği, küreselleşmenin çeşitli boyutlarını kavram olarak anlamak açısından önemlidir. Bu bölümde kavram olarak küreselleşmenin bu daha geniş söylem alanıyla ilişkisini ele alacağım.

KÜRESELLEŞME, POSTMODERNİTE VE POSTKOLONYALİTE

Modernite sorunu, postmodernite ve postkolonyalite –küreselleşmenin kavramayı amaçladığı aynı dünya durumunun entelektüel ve kültürel ürünleri olarak görülebilecek kavramlar– tartışmalarında merkezi bir ilgi odağı oldu. Gerçekten de 1980'lerde ve 1990'larda postmoderniteye ve postkolonyaliteye duyulan hummalı ilgi, 1990'ların sonunda yerini sadece Kuzey Amerika ve Avrupa'da değil, küresel olarak beşeri ve sosyal bilimlerde eşit ölçüde hummalı bir küreselleşme meşguliyetine bırakmış gibi görünecekti. Kavramların çakışması ya da daha güçlü bir biçimde konjonktürü, onların şimdiki

hâl ve modern geçmişi kavramsallaştırma yönündeki alternatif çabaları olarak tarihsel ilişkilerine dair kaçınılmaz soruları, 1980'lerde ortaya çıktıkları şekliyle postmodernin ve postkolonyalin, Avrupa merkezli moderniteden küresel moderniteye geçişi ve küreselleşmeye görünürde çabasız geçişin kültürel ve entelektüel zeminlerini hazırlama yollarını, yanı sıra küreselleşmenin anlaşılma biçimlerini gösterip göstermediği sorusunu gündeme getirir.

Kuşkusuz, bu kavramların kendi müstakil tarihleri vardır. Perry Anderson, *postmodernizm* kavramının kökenlerini 1930'lardaki İspanyolca edebiyat eleştirisine kadar geri götürmüştür. Hans Bertens, 1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde sanat çevrelerinde bu kavramın kullanımının yaygınlaştığını vurgulamıştır. Ancak kavram 1970'lerde, çoğunlukla mimarlığa ve görsel sanatlara referansla yaygın bir geçerlilik kazanmış gibi görülüyor.⁵⁸

Bu yıllar boyunca ve 1970'lere kadar postmodernizm bir kavram olarak sanat, mimarlık ve edebiyat alanlarıyla sınırlı kalmıştır. Ayrıca değişik ve çoğunlukla birbiriyle çatışan mesajlar da taşımıştır. Sanatta postmodernizm bazı durumlarda dikkatin anlamdan temsile kaymasıyla sonuçlanacaktı. Ama –kendi başına modernizmin reddi değilse de– modern teknoloji ve verimlilik fetişizminden duyulan hoşnutsuzluk ile doğa, yer ve tarihle ilişkilendirilen öznellikleri geri getirme arzusu bağlamında anti-modernizm tonlarını da taşımıştır. Bununla birlikte, postmodernizm baştan sona modernitenin bir uzantısı ve onu aşma çabalarının bir ifadesi olarak çift kodluydu. Tüm “post’lar” gibi, *postmodern*'deki *post* da “sonra gelen” anlamında anlaşıldığında entelektüel açıdan çok üretkendir ama sonra gelenin kendisinden önce gelenin damgasını taşıması koşuluyla. Bu anlamda postmodernizm, en iyi, öz-bilinçli ve özeleştiril hâle gelen modernite olarak anlaşılır. Yine bu anlamda, öncekinden farklı ama çoğu aynı olan bir durumu tarif

58. Anderson, Perry. (2002). *The Origins of Postmodernity*, Londra: Verso, 3-5 [Anderson, Perry. (2002). *Postmodernitenin Kökenleri*, çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları]; Bertens, Hans. (1995). *The Idea of the Postmodern: A History*, Londra: Routledge, 1. bölüm, 4.

etmek de son derece yerindedir —tıpkı küreselleşmenin modernleşmeyle ilişkisinde olduğu gibi.

Postmodernizm yüklemlerindeki bu çelişkiler, bir yanda modernin epistemolojik eleştirisi olarak, diğer yanda kapitalizmin gelişmesinde yeni bir evreyle ilişkilendirilen başlı başına bir kültürel oluşum olarak yeni tür bir statü kazandığı 1980'lere kadar varlığını sürdürecekti. Jean-François Lyotard'ın etkileyici manifestosu *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*,⁵⁹ postmodernizmin, modernitenin bütünselliklerini ve meta-anlatılarını, özellikle Marksizmi tavizsiz bir şekilde reddetmesiyle postyapısalcılığa eklenmesinin önde gelen bir ifadesiydi. Buna karşı, Fransa'da Jean Baudrillard'ın, ABD'de Fredric Jameson ve David Harvey'in eserlerinde postmodernizm bir kapitalizm anlatısına eklenmiştir.⁶⁰ Bu son eserler, buradaki tartışma perspektifinden çok ilgi çekicidir çünkü kültürel bir fenomen olarak postmodernizm ile yirminci yüzyılın sonlarının kapitalizminin bir koşulu olarak postmoderniteyi bir araya getirmeye çalışmaktaydılar.

Özellikle Harvey'in eserlerinde durum budur. Jameson'ın siyasal iktisat açıklaması büyük ölçüde Ernest Mandel'in kapitalizmde gündelik yaşama giderek daha yoğun girme yönünde yeni gelişmeleri (kapitalizmin küresel boyutları hakkında fazla bir şey söylemeyen Baudrillard'ın da kalkış noktası olan tüketim toplu-

59. Lyotard, Jean-François. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota Press [Lyotard, Jean-François. (2014). *Postmodern Durum*, çev. Dr. İsmet Birkan, Ankara: Bilgesu Yayıncılık].

60. Baudrillard'ın *The Mirror of Production* (St. Louis: Telos, 1975) [*Üretimin Aynası ya da Tarihi Materyalist Eleştiri Yanılsaması*, çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013] ve *The Political Economy of the Sign* (St. Louis: Telos, 1981) [*Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri*, çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2009] gibi eserleri 1970'lerde yazıldı ama en büyük etkisini 1980'lerde gösterdi. Jameson'ın çıkar açan makalesi "Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism" (Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı) de 1984'te yayımlandı (*New Left Review* 146: 53–92). Harvey'in ağırbaşlı kitabı *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change* ise 1989'da yayımlandı (Oxford: Blackwell) [*Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, 2019].